

KÖNYVISMERTETÉS.

Tolnai Vilmos: *Bevezetés az irodalomtudományba*. Budapest, Eggenberger, 1922. 8-r. 170 l.

Tolnai művével megjelent immár *A magyar irodalomtudomány kézikönyvének* (Irodört. 1920. 46. l.) bevezető része. Az *irodalomtudomány* szó még elég újnak hangzik, hiszen a tudomány köztudatban is az irodalomtörténet fogalma alá foglalják legtöbbször a költészet szakszerű vizsgálatának minden mozzanatát. Tolnai szerint azonban az irodalom e nemű földolgozásának összes ágait nem lehet befogni az irodalomtörténet keretei közé, s ezért van szükség irodalomtudomány szóra, melynek célja «az irodalomnak s minden vele kapcsolatos jelenségnek megismerése, megértése, értékelése, hogy alapul szolgáljon az irodalom végső céljának, a tiszta esztétikai élvezetnek» (*Előszó*, 3 l.). A föladat illetően fölfogása félreértésre adhatna alkalmat, de később eléggé kidomborítva láthatjuk elméleti jellegét (32. §.).

A könyv két főrésze oszlik. Az első (1.—36. §.) az irodalom fogalmát igyekszik megadni, majd felsorakoztatja az irodalmi élet többi jelenségét; a második az irodalomtudomány címét viseli. Hirtelen az a kérdés vetődik föl: hát az első rész nem tartozik az irodalomtudomány körébe? Tolnai az a gondolat vezette a kettéosztásban, hogy meg kell különböztetni az irodalom szaktudományát a töle föltételezett alapvetéstől, mely a tárgy általános vizsgálatából kiindulva logikailag lehetővé teszi az előbit. Valóban, ha az irodalomtudomány több akar lenni irodalomtörténetnél, akkor legelőször is magában kell foglalnia a bölceleti megalapozást, mely nélkül logikailag minden szaktudomány a levegőben lóg. De az alapvető rész az ismeretelméletileg alátámasztott poétika, mely azért nemcsak egyszerű segéd tudomány, mint Tolnai állítja (64. §.). Az irodalmi élet elemzése is reávezethette volna arra. Három főtenyezője van ennek: a szerző, a műtermék s a közönség (14. §.). A szerzőt azonban csak alkotásához való viszonyából lehet megismerni («az irodalmi mű létrehozóját nevezzük szerzőnek» 15. §.), s a közönség is csak annyiban érdekel bennünket, amennyiben tükrözi a mű hatását, vagy az írón át befolyásolja keletkezését. A központ tehát a költői termék, az irodalom, és csak a mivoltának lehetőleg szabatos ismerete alapján fogható fel az irodalmi élet más tényezőinek fontossága. A feladat tiszta meg látásának hiánya miatt esik széjjel Tolnai kezében az alapvető rész. Anyaga részben fölösleges (pl. a könyv meg a kiadó tárgyalása), részben pedig csonka. Érti ezt maga a szerző is; erre mutatnak azok a költészetelméleti kitérések (pl. a II. r. D) fejezetében), melyekkel később egyes szakaszait alá akarja támasztani. Nézetei azonban összefüggésükből kiszakítva esetlegesenek tűnnek föl s nem hatnak a szükségszerű meggyőzés erejével. Pedig poétikai elvei általában megállják helyüket s rendszerint legalább is jelzik az idevágó tudományos fölfogás «végső zárpontját».

A költői terméket oly műalkotásnak tartja, melynek kifejező eszköze a nyelv (11. §.). A művészi alkotás értéket esztétikainak fogja föl s nem egyedül a

formában, hanem a tartalomban is keresi — de helyenként nem látjuk tisztán a két tényező viszonyát. Alapjában objektivistá, de levonja a lélektani irányzat tanulságait is: a mű eleven organizmusát csak az író lelkével kapcsolatban tudja teljesen megérteni. Ezen át — úgy látja — egyetemes emberi és nemzeti sajátságok is szívódnak ugyan beléje, de ezért tartalmi elemeiben és esztétikus formáinak sajátos változataiban az eredeti egyéniség megnyilvánulását kutatja (v. ö. 7., 35., 40., 65., 106., 107., 135—138. §.).

A tárgynak illetően jellege azonban mélyreható tudományelméleti problémákat rejt magában és csak sajnálni tudjuk, hogy Tolnai nem terjeszkedik ki rájuk. Ennek hiányában műve sokat veszít eszmekeltő hatásából. Hogy mire gondolunk, rövidség okáért legyen szabad csak utalnunk Kornis Gyula elmélyedésre készítő könyvének idevágó helyeire (*Bevezetés a tudományos gondolkodásba*; kül. a II. és IV. f.). A főtebb megadott célhoz hosszú út vezet, s a könyv második főrészének legtöbb szakasza az egyes állomásokat mutatja meg. Legelső teendőnk a filológiai munka (szövegkritika, szövegmagyarázat, forráskutatás), ezután következnie az összehasonlító, történeti, lélektani és esztétikai vizsgálat. A mi nézetünk szerint kissé más volna a természetes rend. Először az egyes művet kell kutatás tárgyává tennünk. A filológiai vizsgálat után csakugyan az összehasonlítóknak kell következnie. Vezető szempontunk itt az, hogy a különféle befolyások alatt mint jelentkezik az egyéniség, melynek összefoglaló képét azután a lélektani vizsgálat adja meg. Így vetjük meg alapját az esztétikai értékelésnek. Ezeket a műveleteket természetesen külön-külön el kell végeznünk minden egyes műnél akkor is, ha valamely írónak teljes munkásságáról van szó. Itt már mindig jobban és jobban előtérbe nyomul tudományunk történeti jellege, mely azután a következő fokon érvényesül teljesen, hol az irodalom folyását akarjuk megrajzolni. Az anyag kiválasztásában itt is az esztétikai szempont a fő, de az érték megállapítása már az előzetes részletmunkák eredménye. Új és fontos föladatunk azonban a történeti fontosság jelzése, amit különben Tolnai is eléggé kiemel (115. §.). Ezen a fokon értékesíthetők teljes mértékükben az összehasonlító vizsgálatnak azon eredményei is, melyek a világirodalom történetének megírását teszik lehetővé.

Az egyes részekre is volna pár megjegyezni valónk. Nem egyenlő értékűek. Legsikerültebb a filológiai munka tárgyalása. Itt igazán elemében van Tolnai; e téren mutatkozik be legtökéletesebben lelkiismeretes, a legapróbb részletekre is kiterjedő kutató gondossága. Kevésbé elégíti ki a történeti vizsgálatot fejtegető részlet. A műnek nemzetet jellemző volta magában még nem esztétikai érték; csak akkor lesz azzá, ha értékes sajátságai fejeződik ki benne művésziileg. Nagy hiánynak tartjuk, hogy midőn a «belső rendről», az irodalom egyes jelenségeinek okozati kapcsolatáról olvasunk, nem látjuk eléggé kiemelve a pszichikai okság sajátosságát. Az irodalmi művön észlelhető hatások az író lelkén keresztül érvényesülnek, ez reá nézve a legközvetlenebb és legfőbb ok. Ezért nem beszélhetünk e téren természettudományi értelemben vett törvényekről. Ha ezt figyelembe veszi Tolnai, talán elejti, vagy legalább is óvatosabban fogalmazza meg a «fejlődés törvény»-ét (116. §.). Csudálatos, hogy ő, aki oly féltő gonddal őrzi

az irodalomtudomány önállóságát (137. §.), hogy — elég következetlenül — még az esztétikának is csak kirándulólhelyül hajlandó átengedni az irodalmat, itt annyira a természettudományos gondolkozás hatalmába kerül. Nem tartozunk azok közé, akik szinte csak egyetlen törvényt készek elfogadni az irodalom történetében, t. i. azt, hogy változás uralkodik benne (Petersen: *Literaturgeschichte als Wissenschaft*, 1914. 68. l.), de nézetünk szerint, ha vannak is, csak tipikus szabályszerűségek, melyeket minduntalan áttör a nagyobb egyéniségek ereje. A fejlődés elvét senki sem alkalmazta az irodalomra nagyobb következetességgel, mint Brunetiére, de vele szemben senki sem hangsúlyozta jobban a nagy költői személyiség kivételességét (l. pl.: *L'évolution de la poésie lyrique*,^a 1901. 11-ième leçon.) Itt említjük meg Tolnai művének egy másik nagyon érezhető hiányosságát. Az irodalomtudományi kutatásnak a szoros értelemben vett történeti vizsgálatot megelőző fokain is fel kell már használnia az író életének egyes adatait, itt azonban a legtöbbször nélkülözhetetlen az egész élet ismerete. Nem pusztán véletlen, hogy az irodalomtörténetek legnagyobb része az életrajz keretébe illeszti be a másfajta kutatások eredményeit. Vajon ennek megírása nem irodalomtudományi feladat? A segéd tudományok között esik ugyan pár szó az életrajzról (47. §.), másutt azonban nem hallunk róla.

A lélektani vizsgálat tárgyalásának kapcsán elég áttekinthetően látjuk csoportosítva a mai tudományos eredményeket, de jó részük — mint már említettük — inkább a poétikai alapvetés keretébe tartoznak. Ki kell azonban emelnünk egy nagy érdemét: a költői alkotás lélektani tárgyalásánál a magyar források kiaknázását. Ebben is, mint mindenütt, Tolnainak egyik alig felbecsülhető erőssége mutatkozik: rendkívüli jártassága a magyar irodalom és tudomány történetének még legapróbb részleteiben is. Nincs szakasz, melyben az elméletet meg ne világítaná sokszor egész sorával a találó példának. Nagy kár azonban, hogy a részletekből nem emelkedik ki világosan az irodalom tudományának szerkezete. Épen ezért, bár sok okulással gazdagodva tettük le kezünkől a könyvet, őszintén meg kell vallanunk, hogy pusztán reátámaszkodva, nem tudnók eldönteni, lehet-e beszélni az irodalomtörténet kereteit meghaladó irodalomtudományról. A Tolnaitól eddig említett föladatokat mindig joggal sajátjának vallotta az irodalomtörténet. A könyv is nem egyszer hangsúlyozza az egyes vizsgálatok relatív önállóságát. Valóban nem is mások, mint föltételei, fokok a nemzeti vagy egyetemes irodalomtörténet kialakulásának. Feléjük futnak, beléjük olvadnak. Helytelen tehát oly szűkre szabni az irodalomtörténet fogalmát és körét, mint Tolnai próbálja (115. §.). A költői mű elemzése, amiről szintén kapunk pár jól megírt paragrafust (141—145. §.), amennyiben nem pedagógiai természetű, jól megfér az esztétikai vizsgálat körében. Marad az inkább csak függelék számba menő kis rész az irodalompolitikáról (146. §., 2 lap), de ezt hasonló joggal lehetne csatolni a poétikához is, a költészet hatását, jelentőségét fejtegető szakaszok után. Ha a poétikát is csak segéd tudománynak vallja Tolnai, akkor az irodalomtudományból nem marad más meg, mint az irodalomtörténet. Ebbe annál is könnyebben bele lehetne nyugodni, mert a szerző szerint az irodalom tudományos kutatásának tárgyát voltaképp csak az irodalom múltja teheti (32. §.).

KOC SIS LÉNÁRD.